

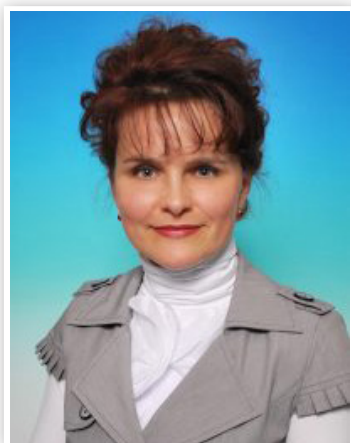
Марія Василівна Лавренова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

ORCID: <http://orsid.org/0000-0003-4749-8910>

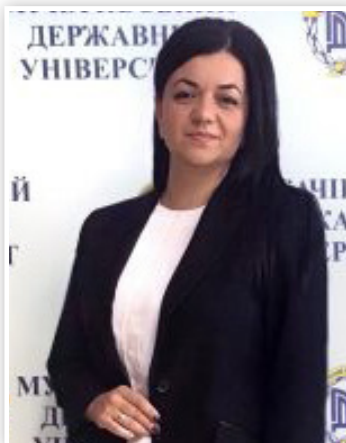
Наталія Володимирівна Лалак,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

ORCID: <http://orsid.org/0000-0003-2613-3541>

Любов Михайлівна Фенчак,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

ORCID: <http://orsid.org/0000-0002-3960-8959>

Тетяна Іванівна Молнар,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9082-4868>

УДК 376-056.45

DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4\(79\)-25-29](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4(79)-25-29)

ФЕНОМЕН ОБДАРОВАНОСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація.

Статтю присвячено проблемі обдарованості дітей молодшого шкільного віку. Автори зазначають, що складний і системний характер феномену обдарованості потребує насамперед створення варіативного, збагачувального й індивідуалізованого освітнього середовища відповідно до вікових особливостей молодших учнів. У статті подано алгоритм

професійної діяльності з обдарованими учнями. Робота з обдарованими учнями вимагає від сучасного вчителя належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та використання різноманітних видів пошукової аналітичної, розвивальної та творчої діяльності.

Ключові слова: освітнє середовище; початкова школа; обдарованість; дитиноцентризм; учитель-модератор.

Однією з провідних глобальних тенденцій сучасності є гуманізація людського буття. У закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) упродовження ідей гуманізму передбачає створення відповідних умов, за яких кожен учень зможе максимально самореалізуватися, відчути себе необхідною, рівноправною та важливою частиною соціуму. У Концепції «Нова українська школа» зазначено, що головною метою, ключовим показником і важелем сучасного прогресу є розвиток учня, його творчих здібностей, інтересів, потреб. Місія української школи є допомога в тому, щоб розкрити та розвинути здібності, таланти та можливості кожної дитини. Тяжіння педагогіки до дитиноцентризму вимагає від учителя врахування особливостей дитини для визначення вектору особистісного розвитку, створення сприятливих умов для реалізації творчого потенціалу українського народу, пошуку, підтримки й стимулювання обдарованих дітей і молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному освітньому просторі.

У педагогічній теорії та практиці напрацьовано значну кількість досліджень, які пов'язані з проблемою обдарованості. Інтелектуальний, художній і духовний потенціал обдарованої особистості, феномен обдарованості, проблеми, які викликані наявністю певного обдарування, досліджували впродовж ХХ ст. вчені, вчителі, психологи провідних країн світу (Ю. Бабаєва, Б. Блум, Д. Векслер, Дж. Гілфорд, О. Кульчицька, О. Матюшкін, С. Ріс, Л. Сміт). Певну значущість для формування обдарованої особистості мають розроблені психолого-педагогічні принципи творчого розвитку дітей у початковій школі (Я. Венгер, Ю. Гільбух, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Клименко, М. Лисина, Т. Хромова). Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема обдарованості набула статусу державно важливої. Зокрема в Україні розроблено комплексну програму пошуку, навчання та виховання обдарованих дітей і молоді.

Інтерес до проблеми обдарованості на різних етапах розвитку людської цивілізації розвивався нерівномірно. Історія школи та педагогічної думки знала як спалахи інтересу до цього явища, так і майже абсолютну відсутність такої зацікавленості. Аналіз історичної, педагогічної, філософської літератури дає змогу прослідкувати тенденції щодо розроблення вищезазначеної проблеми залежно від рівня економічного та соціального розвитку суспільства, рівня розвитку наукових знань, загального рівня розвитку виробничих сил людства. Дослідники по-різному обґрунтовують

дефініцію «обдарованість». Зокрема досить часто порушуються питання про зв'язок обдарованості з інтелектом, про механізми функціонування творчої обдарованості, про роль спадковості та середовища в розвитку обдарованості тощо.

На нашу думку, однією з важливих умов самореалізації обдарованої особистості молодшого учня є створення освітнього середовища в ЗЗСО. Під освітнім середовищем ми розуміємо соціокультурне оточення дитини, створене природним або штучним шляхом, що охоплює різні види засобів і змісту освіти та здатні забезпечити її продуктивну діяльність. У контексті сьогодення поняття розвивального середовища віддзеркалює взаємозв'язок умов, які забезпечують розвиток молодшого учня, де передбачено взаємовплив і взаємодію оточення з суб'єктом, а не лише його присутність у середовищі.

Проблема виявлення й розвитку обдарованості учнів у сучасній вітчизняній науці розроблена на достатньому рівні. Проте в реалізації навчання обдарованих дітей, зокрема учнів початкової ланки освіти, дедалі більш відчутно проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності. Низка факторів знижує придатність вчителя до професійної діяльності з обдарованими учнями. Серед них можна назвати такі:

- нестача специфічних для освіти обдарованих знань й умінь;
- недостатнє володіння методами диференціації навчання;
- відсутність чіткого розуміння академічних потреб і можливостей обдарованих учнів;
- нездатність ефективно модифікувати навчальну програму, опір змінам.

У контексті дослідження нами проведено експрес-опитування майбутніх учителів початкових класів (студенти спеціальності 013 «Початкова освіта» Мукачівського державного університету), які оцінювали обдарованих учнів як тих, кого вони найменше хотіли навчати. Більшість із них бажає мати у класі обдарованих учнів, що створювало б їм імідж хорошого вчителя, проте за умови, що ці обдаровані будуть «типовими», тобто: отримуватимуть добрі оцінки; не вимагатимуть «надто багато» зусиль; не ставитимуть незручних питань, поводитимуться як звичайні учні.

Науковці розрізняють **три групи** вчителів-практиків, професійна діяльність яких однаково важлива для розвитку обдарованих дітей. *Перша* група – це фахівці, які здатні зацікавити предметом, створити атмосферу емоційного захоплення. *Друга* – це вчителі, які навчають тех-

нікі виконання, закладають засади майстерності. Третя група – це вчителі, які виводять на високий професійний рівень. Послання цих учительських особливостей в одній особі є надзвичайно рідкісним явищем.

До якої б із зазначених груп не належав учитель, він має бути *модератором*. Тому сучасному вчителю для навчання обдарованих дітей необхідно знати їхні психологічні особливості, перейматися проблемами й інтересами, володіти здатністю їх розпізнавати, активізувати та розвивати, мати віру в дитину, бути доброзичливим, уміти поставити себе на місце дитини, бути фахівцем вищого ґатунку (володіти належними предметними, психолого-педагогічними і методичними знаннями), мати високий рівень інтелекту, широку ерудицію, творчий світогляд. Вчителю важливо: вміти аргументовано переконувати; бути неупередженим, справедливим, емоційно врівноваженим, тактовним, щоб не вплинути негативно на прагнення дитини до творчості, на її етичні вчинки; бути здатним до самоаналізу, самокритики, перегляду власних позицій, вираженості вчинків; налагоджувати з учнями партнерські стосунки згідно з педагогікою партнерства. Лише творча особистість може виховати творчу особистість і лише талант може виростити новий талант.

Практика підтверджує, що пріоритетним напрямом професійної діяльності з обдарованими учнями молодших класів є створення умов, за яких задатки дитини стають здібностями, що забезпечується збереженням потужної природної пізнавальної потреби та формуванням стійкої мотивації на творче самовираження. Аналізуючи роль освітнього середовища ЗЗСО, необхідно зазначити, що традиційне навчання, що є домінуючим сьогодні в більшості шкіл. Це гальмівний фактор у становленні обдарованої особистості, оскільки виходить із закономірностей навчання, а не з індивідуальності дитини.

Зазвичай сучасні освітні системи для обдарованих є дещо однобокими модифікаціями традиційних освітніх технологій з акцентом на інтенсифікацію навчальної діяльності та розвиток інтелектуального складника особистості. Відносно обдарованих дітей молодшого шкільного віку прийнято розширювати, прискорювати, поглиблювати й ускладнювати навчальні предмети, однак інформаційний потік знань задається незалежно від суб'єкта пізнання з орієнтацією на більш високий у середньому рівень здібностей до навчання. Такі програми не стільки розвивають, скільки просто експлуатують дітей, які за рахунок перевантаження втрачають самобутність. Для повного розкриття потенціалу їм необхідні спеціальні модифікації програм і методів навчання відповідно до їх психологічних особливостей, виду та рівня обдарованості, інтересів, мотиваційно-особистісних характеристик.

Основою навчання молодших учнів з підвищеними інтелектуальними можливостями має існувати ясна і послідовна педагогічна система, що базується на знанні психологічних особливостей цих дітей, ураховує високий рівень їх розумового розвитку, допитливості та здатності до самоосвіти. Кожна дитина є неповторною, тому виникає необхідність у визначенні сильних і слабких її сторін, складанні програми й алгоритму роботи, що відповідає її потребам.

Алгоритм роботи з обдарованими учнями

визначити мету, створити план (програму) і режим роботи молодших учнів, забезпечити циклічність, тривалість навчання згідно з віковими й індивідуальними особливостями
забезпечити наукову насиченість змісту освіти відповідно до можливостей, нахилів, інтересів та потреб обдарованої дитини
розробити й упровадити індивідуально-розвивальні стратегії та форми організації освітнього процесу
модернізувати методи, засоби навчання, віднайти нові дидактичні технології , що спрямовані на активізацію пізнавально-творчих потенцій обдарованих молодших учнів
сприяти психолого-педагогічній освіті батьків обдарованих дітей
створювати умови для отримання додаткової освіти в позашкільних закладах освіти з певного напрямку обдарованості

Освітнє середовище для обдарованих молодших учнів – це спеціально змодельовані місце й умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору оптимальної траєкторії розвитку й дорослішання обдарованої особистості. Саме освітнє розвивальне середовище є тим соціумом, у якому процес навчання обдарованих учнів, що зорієнтований на створення сприятливих можливостей для самовдосконалення, самореалізації, розвитку особистості, повноцінного, гуманного мікросередовища, де здійснюється їхнє інтелектуальне становлення. Лише за умови використання різноманітних форм, прийомів і засобів організації освітнього процесу, можна досягти необхідного рівня розвитку обдарованих учнів.

Формами освітньої діяльності можуть бути як групові, так індивідуальні заняття, а також заняття в позаурочний час. Групові заняття – це парні, постійні групи зі зміною функцій їх учасників, груповий поділ класу з однаковим завданням, із різним завданням. Обдарованим учням необхідно давати завдання підвищеної складності. Давати їм можливість підготуватися до таких занять самостійно, а на складніші питання – знайти відповіді в довідковій літературі. Таких учнів можна об'єднувати в групи «допитливі», «чомучки», «пізнайки». Ефективними є також організаційні

форми «Поле чудес», заняття клубу «Що? Де? Коли?», індивідуалізовані програми навчання. Саме під час таких різноманітних форм навчання учні вчаться виділяти головне, конкретизувати основні положення прикладами, коротко висловлювати ставлення до того, що вивчають.

Серед методів навчання обдарованих учнів мають переважати самостійна діяльність, пошуковий і дослідний підходи до засвоєних знань, умінь та навичок. Контроль за їх навчанням має стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання також повинні мати творчий і диференційований характер. Серед засобів навчання обдарованих дітей важливе місце посідає дидактичний матеріал, який учитель використовує для освітньої діяльності з учнями під час заняття. Він може залучати учнів до роботи з підручником або посібником, додатковою літературою, іншими джерелами знань (наприклад, відеоматеріалами) для організації самостійних робіт на уроках і вдома, а також для оперативного контролю за засвоєнням знань.

Узагальнюючи досвід учителів-практиків, ми дійшли висновку, що найбільш ефективними прийомами освітньої діяльності з обдарованими учнями молодшого шкільного віку є:

1) творчі, тематичні, індивідуальні завдання, спрямовані на розширення та поглиблення знань;

2) проблемно-ситуативні завдання, що формуються так, щоб набули характеру морально-етичної чи суспільно-політичної проблеми, яку необхідно розв'язати учням, використовуючи різні мисленнєві операції;

3) науково-дослідна діяльність – це шлях ознайомлення учнів з методами наукового пізнання, який формує такі компетентності: *пізнавальну; самоосвітню; особистісну* (розвиток індивідуальних здібностей, талантів); *соціальну* (співпраця, робота в команді, здатність приймати рішення, розуміння особистісних потреб і вимог) тощо.

Таким чином, розв'язання широкого кола методологічних і прикладних проблем, пов'язаних із відтворенням і нарощуванням потенціалу обдарованості дітей молодшого шкільного віку, потребує створення освітнього середовища як сукупності умов для навчання, індивідуалізації та соціалізації, що забезпечує можливість прояву та розвитку обдарованості учнів відповідно до природних задатків, інтересів, вимог вікової соціалізації, з одного боку, а також соціального запиту – з іншого.

Таким чином, теоретико-методологічний аналіз головних підходів до проблеми освітнього середовища в контексті сьогодення свідчить про

тенденцію переходу від традиційної до інноваційних парадигм навчання, на основі яких сучасні вчителі проєктують і моделюють різні типи освітнього середовища. Причому пріоритет належить особистісно-орієнтованим та культуровідповідним освітнім системам і технологіям розвивального типу, що спрямовані на: конструювання нових способів знань шляхом актуалізації творчого потенціалу учасників освітнього процесу; диференціацію та індивідуалізацію освітнього процесу, спрямованого на оновлення змісту освіти й адаптацію цього оновлення для обдарованих дітей молодшого шкільного віку.

Використані літературні джерела

1. *Волощук І.С., Шепотко В.П.* Організація навчання обдарованих і талановитих школярів. *Рідна школа*. 2006. № 2. С. 27–54.
2. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. *Климчук М.* З досвіду роботи з обдарованими дітьми. *Директор школи*. 2003. № 42. С. 8–10.
4. *Кульчицька О.І.* Соціальне середовище у розвитку обдарованості. *Обдарована дитина*. 2007. № 1. С. 25–28.
5. *Липова Л., Морозова Л.* Концепція обдарованості та її види. *Рідна школа*. 2003. № 4. С. 10–12.
6. *Моляко В.О.* Психологія творчості та обдарованості: нові рубежі теорії і практики. *Обдарована дитина*. 2007. № 7. С. 2.
7. *Овчаренко К.* Етапи виявлення обдарованості. Анкета для виявлення обдарованих дітей. *Психолог*. 2004. № 87. С. 83–109.
8. *Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л.* Педагогіка: хрестоматія. Київ: Знання-Прес, 2006. 700 с.
9. *Савчин М.В.* Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 424 с.
10. *Шаміна О.* Обдаровані діти: підходи та методи роботи з ними. *Завуч*. 2010. № 13. С. 22–26.
11. *Янковчук М.М.* Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*. 2008. № 2. С. 47–49.
12. *Molnar T., Lavrenova M., Fenchak L.* Pedagogical factors of gifted children's adaptation to the educational environment of primary school. *Science and Education*. 2017, Issue 10. P. 106–111.

References

1. Voloshchuk, I.S., & Shepotko, V.P. (2006). Orhanizatsiia navchannia obdarovanykh i talanovytykh shkoliariv. [Organization of training of gifted and talented students]. *Ridna shkola – Native school*, 2, P. 27–54.
2. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv.
3. Klymchuk, M. (2003). Z dosvidu roboty z obdarovanymy ditmy. [From the experience of working with gifted children]. *Dyrekтор shkoly – School Director*, 42, P. 8–10.

4. Kulchytska, O.I. (2007). Sotsialne seredovyshe u rozvytku obdarovanosti [Social environment in the development of talent]. *Obdarovana dytyna – A gifted child. 1*, P. 25–28.

5. Lypova, L., & Morozova, L. (2003). Kontsepsiia obdarovanosti ta yii vydy [The concept of giftedness and its types]. *Ridna shkola – Native school. 4*, P. 10–12.

6. Moliako, V.O. (2007). Psykholohiia tvorchosti ta obdarovanosti: novi rubezhi teorii i praktyky [Psychology of creativity and giftedness: new frontiers of theory and practice]. *Obdarovana dytyna – Gifted child. 7*, P. 2.

7. Ovcharenko, K. (2004). Etapy vyivlennia obdarovanosti. Anketa dlia vyivlennia obdarovanykh ditei [Stages of talent identification. Questionnaire to identify gifted children]. *Psykholog – Psychologist. 87*, P. 83–109.

8. Kuzminskyi, A.I., & Omelianenko, V.L. (2006). *Pedahohika: Khrestomatiia [Pedagogy: Reader]*. Kyiv.

9. Savchyn, M.V. (2007). *Pedahohichna psykholohiia [Pedagogical psychology]*. Kyiv: Akadem-vydav.

10. Shamina, O. (2010). Obdarovani dity: pidkhody ta metody roboty z nymy. [Gifted children: approaches and methods of working with them]. *Zavuch – Head teacher; 13*.

11. Yankovchuk, M.M. (2008). Rozvytok obdarovanosti: praktychnyi dosvid. [Development of talent: practical experience]. *Obdarovana dytyna – A gifted child. 2*, P. 47–49.

12. Molnar, T., Lavrenova, M., & Fenchak, L. (2017). Pedagogical factors of gifted children's adaptation to the educational environment of primary school. *Science and Education*. Issue 10. P. 106–111.

Lavrenova Maria, Lalak Natalia, Molnar Tetyana, Fenchak Lyubov. The Phenomenon of Giftedness in the Modern Educational Environment of the Primary School.

Summary.

The article is devoted to the problem of giftedness of children of primary school age. The mission of the Ukrainian school is to help discover and develop the

capabilities, talents and abilities of each child. The authors note that the complex and systematic nature of the phenomenon of giftedness requires first of all the creation of a variable, enriching and individualized educational environment in accordance with the age characteristics of primary school students and presented an algorithm for working with gifted students.

Researchers distinguish three groups of teacher-practitioners whose work is equally important for the development of gifted children. The first group – professionals who are able to interest the subject, to create an atmosphere of emotional admiration. The second is that teachers who teach performance techniques lay the foundations of mastery. The third group – teachers who bring to a high professional level. The combination of all these teacher features in one person is an extremely rare phenomenon. To teach gifted children, a modern teacher needs to know their psychological features, care about problems and interests, have the ability to recognize, activate and develop them, have faith in the child, be friendly, be able to put themselves in the child's place, be a top specialist (psychological, pedagogical and methodological knowledge), have a high level of intelligence, broad erudition, creative outlook.

The basis of education of primary school children with high intellectual abilities should be a clear and consistent pedagogical system based on knowledge of the psychological characteristics of these children, taking into account the high level of their mental development, curiosity and ability to self-education. Among the methods of teaching gifted students should be dominated by independent work, exploratory and research approaches to the acquired knowledge, skills and abilities.

Working with gifted students requires from a modern teacher the proper content of classes, focus on the novelty of information and the use of various types of exploratory analytical, developmental and creative activities.

Key words: educational environment; primary school; giftedness; child-centeredness; teacher-moderator.

Стаття надійшла до редколегії 16 жовтня 2020 року

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>